

УДК 343.98

Д.А. САФОНОВ, Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ МІСЦЯ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ

Ключові слова: огляд місця події, початковий етап розслідування, наруга над могилою, сліди злочину, фотозйомка місця події, використання спеціальних знань

Загальновідомо, що на початковому етапі розслідування наруги над могилою, що вчинена в умовах неочевидності, правоохоронним органам доводиться діяти в ситуаціях інформаційної недостатності, коли невідомі особа зловмисника, обставини, в яких реалізовувався злочинний задум, та немає даних про очевидців і свідків події тощо. У таких випадках єдиним інформаційним джерелом орієнтовного та доказового значення є безпосереднє місце вчинення злочину. Своєчасний та якісно проведений слідчий огляд у таких ситуаціях може надати в розпорядження слідства важливі фактичні дані, що відносяться до всіх обставин, що входять в предмет доказування. Отримані при цьому відомості дозволяють висунути обґрунтовані версії, намітити доцільні шляхи їх перевірки, визначити коло осіб, серед яких потрібно шукати злочинця, та сприяють розкриттю злочину і викриттю винних [1, с.150–152].

Розроблення та удосконалення криміналістичною наукою тактичних особливостей слідчого огляду, на наш погляд, є пріоритетним та актуальним напрямом дослідження, який базується на працях В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.В. Бірюкова, І.Є. Биховського, С.О. Голунського, В.П. Колмакова, М.І. Порубова, О.Р. Ратінова, І.М. Якімова, П.І. Тарасова-Радіонова, М.В. Салтевського, В.Ю. Шепітька та ін. Це обумовлено тим, що представники злочинного світу у свою чергу постійно вдосконалюють та винаходять нові способи з приховання

слідів своєї протиправної діяльності. Тому метою статті є встановлення особливостей огляду місця події у справах про наругу над могилою, та вдосконалення положень щодо ефективності його проведення. Новизна роботи полягає в удосконаленні криміналістичних рекомендацій щодо тактики слідчого огляду в аспекті його підготовки, проведення та фіксації результатів у справах про злочини, передбачені ст.297 КК України «Наруга над могилою та іншим місцем поховання».

Положення тактики проведення огляду місця події в цілому загальновідомі, вони ґрунтуються на неухильному дотриманні процесуальної процедури та загальному положенні тактичних принципів реалізації слідчих дій [2; 3, с.182; 4, с.5; 5; 6, с.57]. Тому зупинимося лише на особливостях огляду місця наруги над могилою.

Специфіка проведення огляду місця події за даним видом злочинів, обумовлена цілою низькою чинників, серед яких можна виокремити: а) просторовий чинник, відповідно до якого ділянка місцевості, практично у всіх випадках є відкритою територією, що впливає на характер слідів та здатність їх змінюватися під впливом погодних умов. Також місце події, що підлягає огляду, може охоплювати значну площу кладовища (понад сотні метрів), наприклад, при вчиненні наруги групою осіб; б) часовий чинник, який проявляється у значному проміжку часу від моменту вчинення наруги над могилою до проведення слідчого огляду, як внаслідок сліди утворені на місці вчинення наруги видозмінюються та зникають; в) специфічність предмету злочинного посягання за таким видом злочинів потребує від осіб, що проводять огляд здатність повного та об'єктивного відображення інформації про нього у протоколі слідчого огляду. Така актуальність зумовлена складностями правильного позначення елементів труни, надмогильної споруди, ритуального облаштування тощо; г) характер вільного доступу на територію розташування місць поховання, потребує критичної та об'єктивної оцінки виявлених на поблизу місця наруги слідів, адже

не обов'язково вони можуть бути залишенні саме зловмисником.

Метою огляду місця події у даному виді злочинів є повне та всебічне дослідження навколишньої матеріальної обстановки на якій збереглися сліди протиправної діяльності, на підставі яких слідчий з'ясовує спосіб вчинення наруги над могилою, дані про винних осіб та встановлює причини та умови вчинення злочину.

Для досягнення поставленої мети огляду, потрібно підпорядкування даної слідчої дії основним принципам, таким як: своєчасність, об'єктивність, повнота, планомірність, забезпечення науково-технічного супроводу. Під час огляду місця події це дозволить оптимально розподілити сили та засоби залученні для вирішення першочергових завдань, що ставляться перед слідчо-оперативною групою, на етапі огляду [7, с.15].

У всіх випадках, пов'язаних з організацією проведення даної слідчої дії, огляд місця події традиційно рекомендується поділяти на підготовчий, робочий та заключний.

На підготовчому етапі особливість проведення заходів буде спрямована на збирання вичерпної інформації про місцезнаходження ділянки, яка підлягає огляду. Не менш важливим є прогнозування погодних умов, за яких він буде здійснюватися. Якщо місце знаходження кладовища є віддаленим від населеного пункту, потрібно визначити найбільш близько розташований населений пункт або підприємство, це дозволить вирішити питання пов'язані з пошуком понятих, та при виникненні інших ситуації (технічна допомога тощо).

Необхідно звернути увагу також на формування учасників слідчо-оперативної групи, забезпечення науково-технічними засобами виявлення та фіксації слідової обстановки та залучення для проведення огляду осіб обізнаних у сфері похоронної діяльності та інженерно-технічній галузі знань. Відповідно до положень кримінально-процесуально законодавства України, а саме ст.ст.128, 128¹, 144, 183, 191-194 КПК України, для якісного проведення слідчих дій слідчий може залучити в

залежності від обставин події злочину: 1) експертів-криміналістів (для допомоги у виявленні і фіксації слідів злочину); 2) судово-медичних експертів (при дослідженні вилучення трупу або його частин з місця поховання); 3) спеціалісти-біологів (виявлення та вилучення слідів біологічного походження); 4) спеціалістів-хіміків (виявлення та встановлення хімічного складу речовин); 5) спеціалістів-товарознавців (попереднє визначення вартості пошкоджених предметів або матеріалів); 6) спеціалістів-мистецтвознавців (для здійснення огляду об'єктів, що мають культурну, архітектурну, художню цінність).

В окремих випадках можуть виникати ситуації, пов'язанні з підвищенням рівня соціальної напруги серед населення через наслідки вчинення наруги над могилою. Прикладом таких дій є реакція місцевого населення с. Зуя Білогірського району АР Крим у відповідь на пошкодження пам'ятників і меморіальних стел на мусульманському кладовищі. Потерпілі особи за підтримки мешканців вказаного населеного пункту, після прибуття чергової слідчо-оперативної групи, тривалий час заважали проведенню слідчого огляду, мотивуючи це тим, що працівники міліції своїми діями оскверняють пошкодженні могили похованих. Ситуація поліпшилася тільки після прибуття на місце події селищного голови, який пояснив потерпілим про необхідність проведення слідчого огляду для встановлення осіб, винних у вчиненні злочину [8]. За таких умов, для усунення соціальної напруги пропонується перед початком проведення огляду задіяти представників місцевої влади або релігійних конфесій, керівників правоохоронних органів.

Після приїзду на місце події подальші дії слідчого як керівника слідчо-оперативної групи можуть зводиться до визначення меж ділянки території, де буде проводитися слідчий огляд. Слід звернути увагу на те, що місце вчинення злочину може знаходитися: а) в одному, чітко визначеному місці, де зосереджені вся група об'єктів, що підлягають дослідженню; б) в двох і більше місцях, які знаходяться на різних відстанях одне від од-

ного; в) мати значну протяжність досліджуваної території. Тому важливим є здійснення слідчим разом із експертом-криміналістом загального огляду місцевості з метою: 1) визначення меж території огляду; 2) вирішення питання про початковий пункт проведення огляду; 3) визначення способу та послідовності вивчення обстановки; 4) вирішення питання про залучення більшої кількості працівників оперативного апарату; 5) вирішення питання про залучення додаткових сил та засобів у випадку огляду більшої ділянки місцевості [5, с.9]. В процесі проведення підготовчих заходів спеціалісту необхідно здійснювати загальну фото або відеофіксацію.

При встановленні меж огляду, до ділянок місця події можна включити: місце, де відбулась досліджувана подія, де були виявлені пов'язані з нею сліди або предмети, що мають ознаки речових доказів; приміщення або ділянка місцевості, де знаходився злочинець безпосередньо перед вчиненням злочину; ймовірні шляхи прямування злочинця до місця події та шляхи, якими він його залишив; ділянки місцевості або приміщення, які є розташовані на території кладовища або поблизу нього, де були виявлені приховані злочинцем предмети; інші ділянки, які є носіями слідів вчиненого злочину або місця знаходження вилучених з місць поховання предметів, що мають відношення до події злочину.

До загальних об'єктів, що підлягають слідчому огляду, відносяться: 1) ділянка місця поховання в тому числі й будівлі склепу, колумбарні ніши; 2) елементи конструкції предметів на місці поховання (могильна плита, надгробок, пам'ятник, стела, хрест); 3) території підприємств або установ, де були виявлені викрадені з вказаних місць предмети; 4) території приватних ділянок і помешкань осіб, де були виявлені викрадені предмети; 5) засоби, призначені для транспортування та зберігання предметів з місць поховання; 6) знаряддя, за допомогою яких вчинювався злочин, тощо.

В окремих випадках до об'єктів слідчого огляду можна віднести зовнішній огляд трупу

похованої особи та розташованих поряд з нею предметів (труни, ємкості з прахом померлої особи тощо).

На статичній стадії огляду місця події спосіб дослідження навколишньої обстановки визначається з врахуванням кількості пошкоджених могил. Так, у випадках виявлення наружи трьох та більше місць поховання, центр місця події чітко не визначений, тому виявлення слідів злочину потрібно розпочинати з периферії. При огляді одного (двох) місць поховань пропонується застосовувати ексцентричний спосіб. При цьому слід бути уважним та не змінити або пошкодити сліди, що могли бути залишені злочинцем на шляху прямування до центру могили. На нашу думку, даний спосіб огляду дозволяє слідчому оглянути матеріальні зміни обстановки і предметів в межах могили, встановити ті групи слідів, що можуть знаходитися на периферії або за межами огляду. За допомогою матеріально-фіксованих слідів можна визначити: місця облаштування схованок із викраденими речами або знаряддями, залишеними особою; характеристики та властивості зниклих з місця події предметів; засоби, використані злочинцем (сліди транспортних або механічних засобів); причетність до злочину групи осіб; напрямок руху до місця поховання та від нього; зв'язок зі схожими способами вчинення дій на поряд розташованих об'єктах тощо; місця розділення цілого об'єкта на частини та інше.

Детальний огляд доцільно проводити спочатку з огляду центральних елементів місця поховання та могильних споруд.

При здійсненні слідчого огляду за обставинами розкопування труни з місця поховання з метою вилучення предметів, тіла померлого або окремих його частин, центральним елементом огляду безумовно слід вважати місце знаходження тіла померлого, труну, труп та його частини. В такій ситуації слідчий повинен звернути увагу на наступні обставини з обов'язковим занесенням їх до протоколу огляду місця події: 1) положення та місце розташування труни у могильній ямі; 2) зов-

нішній стан труни. Під зовнішнім станом можна розуміти стан зовнішньої оболонки короби труни, також до нього відноситься форма, розмір і час, який труна перебувала під ґрунтом, її вага та матеріал, з якого вона виготовлена; 3) характер та механізм пошкодження труни; 4) місце знаходження трупи похованої особи та його зовнішній стан на момент огляду.

Останній пункт обставин, за якими проводиться огляд місця вчинення наруги, є найбільш складним та відповідальним, адже містить у собі не тільки пошуковий, але й морально-етичний аспект дослідження зовнішнього стану похованої особи.

При відображенні місця знаходження та положення, в якому знаходилося тіло похованої особи, обов'язково має бути здійснена фотозйомка, виконана вузловим і детальним способом. Також у протоколі огляду потрібно зафіксувати всі знайдені в труні предмети та виявлені зміни, привнесені діями злочинця. Це важливо для подальшого здійснення слідчих та оперативно-розшукових заходів на початковому етапі розслідування. Положення та стан похованої особи фіксується в протоколі слідчого огляду за загальними правилами проведення огляду трупу.

Більш проблемною та ускладненою ситуацією є відсутність тіла похованого або його частини в ході огляду місця поховання (труни). В таких випадках необхідно уважно оглянути всю територію кладовища та прилегли до нього ділянки місцевості (огорожі кладовища, будівлі). Типовими місцями, де можуть бути знаходитися останки, є: а) куші рослин; б) кладовищенський сміттєзбірник; в) будівельне сміття; г) окремі споруди (склепи, олтарі та ін.), г) викопані яри, канали тощо.

При знаходженні окремих частин похованої особи необхідно основним та додатковим способом зафіксувати місце знаходження кожної з частини, визначити їх як частину тіла (наприклад: кистьовий суглоб правої руки, фаланги пальців), механізм від'єднання від тіла померлого (розруб, розпил, відламування).

Слідчі дії в таких ситуаціях, у всіх без виключення випадках, доцільно проводити з

залученням судово-медичного експерта. Адже тільки він у ході зовнішнього огляду може встановити анатомічної зміни цілісності верхнього шару тканини (епідермісу), м'язової тканини та частин скелету. Це необхідно для висунення версій про факти вчинення некрофільії, проведення релігійних обрядів або викрадення дорогоцінних металів, що знаходилися, наприклад у вигляді одного з імплантатів зубного апарату похованої особи.

При здійсненні огляду пошкоджених внаслідок наруги меморіальних об'єктів та намогильних споруд, слідчий в протоколі огляду повинен відобразити наступні відомості: вказати на місце розташування об'єктів могильної споруди відносно інших нерухомих об'єктів; тип намогильної споруди: меморіальна плита, постамент,obelіск, пам'ятник, хрест, бюст, меморіальний комплекс; матеріал, з якого виготовлена намогильна споруда та її розмірні характеристики (дерево, метал, бетон, граніт, онікс); стан пошкодженого або зруйнованого об'єкту на момент огляду, його форма, складові частини, матеріал, з якого зроблений, розміри; додаткові частини споруди: інформаційні таблички, фотографії похованих осіб та ін.; особливості механізму пошкоджень в наслідок: розруб, розпил, дії ударних частин знарядь, відламування, звалення, розхитування; результати роботи, проведеної спеціалістом по виявленню утворених слідів на самому пошкодженні, та супутні сліди (нашарування, відшарування від знаряддя злочину тощо).

До протоколу огляду місця події в якості додатків обов'язково повинні бути: 1) процесуально оформлені фототаблиці (бажано кольорові фотографії) з негативами або цифровим носіями з відображенням загального виду місцевості, окремих її ділянок та виявлених слідів і предметів; 2) схематичні плани ділянки місцевості, масштабні плани та креслення, виконані власноруч або за допомогою комп'ютерної техніки; 3) належним чином вилучені об'єкти та виявлені на місці злочину сліди, за наявності для цього умов доцільно разом із носіями. Якщо форма та розмір не

дозволяють цього зробити, треба вилучити сліди за допомогою криміналістичних засобів (викопіюванням на дактилоплівку, виготовлення зліпка сліду тощо).

З місця події рекомендується вилучати всі виявлені сліди. Практика показує, що навіть недостатньо чіткі сліди можуть бути матеріалом для дослідження, оскільки в своїй сукупності вони дають точне уявлення про слідоутворюючий об'єкт [6, с.18].

Таким чином, огляд місця події, це найбільш інформативна слідча дія, що містить в собі цілий комплекс організаційних, процесуальних, тактичних, та інших невідкладних заходів впроваджених в залежності слідчої ситуації яка складається на час його проведення. Підкреслимо, що від повноти фіксації та відображення результатів вивчення обстановки місця події залежить подальша перспектива отримання джерел доказової інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Минск : Вышэйшая шк., 1997. – 435 с.

2. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учебник : в 3 т. Т. 3 : Криминалистические средства, приемы и рекомендации / Р. С. Белкин. – М. : Юристъ, 1997. – 480 с.

3. Волобуев А. Ф. Проблемы методики расследования разкраданий майна в сфере підприємництва / А. Ф. Волобуев. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.

4. Бахин В. П. Понятие сущность и содержание криминалистической тактики : лекция для студентов и слушателей юридических вузов / В. П. Бахин. – К., 1999. – 26 с.

5. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. Следственная тактика : науч.-практ. пособие / О. Я. Баев. – М. : Экзамен, 2003. – 432 с.

6. Салтевский М. В. Тактические и организационные основы производства следственных действий для собирания доказательственной информации : учеб. пособие / М. В. Салтевский, М. И. Кузьменко, В. Г. Лукашевич. – К., 1981. – 380 с.

7. Шепитько В. Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике : учеб. пособие / В. Ю. Шепитько. – Х. : Оригинал, 1995. – 198 с.

8. Архів Білогірського районного суду. АР Крим, 2010 р. Кримінальна справа № 1-176/10.

Сафонов Д. А. Криміналістичні особливості огляду місця наруги над могилою / Д. А. Сафонов // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 698–702 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11cdannm.pdf>

Розглядаються питання, пов'язані з особливостями проведенням слідчого огляду за фактом вчинення наруги над могилою. Розкриті особливості кожного з етапів, огляду та виокремлено важливі моменти, на які слід звернути увагу під час дослідження обстановки, в якій вчинено злочин.

Сафонов Д.А. Криминалистические особенности осмотра места надругательства над могилой

Рассматриваются вопросы, связанные с особенностями проведения следственного осмотра по факту совершения надругательства над могилой. Раскрыты особенности каждого из этапов осмотра и выделены важные моменты, на которые следует обратить внимание во время исследования обстановки, в которой совершались преступление.

Safonov D.A. Criminalities Features of Crime Scene Search of Grave Dishonor

Investigation crime scene search of grave dishonor and its features are researched. Every stage of crime scene search of grave dishonor is discovered; also main features of investigating this crime are distinguished.